

Resultats de les intervencions arqueològiques al clos nord del castell de Montsoriu (2018-2021). Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu (la Selva)

JORDI TURA MASNOU, JOAQUIM MATEU GASQUET, SANDRA PUJADAS MITJÀ i GEMMA FONT VALENTÍ
Museu Etnològic del Montseny. La Gabella

Resum

Des de l'any 2018, en què finalitzà l'excavació del fossat nord del castell de Montsoriu, les intervencions arqueològiques s'han centrat bàsicament en la documentació del sector anomenat clos nord, situat entre la fortalesa de Montsoriu i la torre de les Bruixes. En les darreres campanyes d'excavació s'ha delimitat una part de la muralla perimetral i s'ha excavat la torre central del recinte nord. Aquesta torre està envoltada d'un potent fossat excavat a la roca, d'uns 4 m d'amplada i 2,20 m de profunditat.

La superfície total del conjunt defensiu, format per la torre rectangular, una plataforma de suport retallada a la roca i el fossat, abraça una àrea superior a 200 m².

L'excavació de la torre ha permès conèixer la tècnica constructiva i recuperar els materials d'abandonament (s. XIV - inicis s. XV), com peces d'armament, jocs, atuells ceràmics, etc.

Paraules clau

Arqueologia medieval, castell, fortificació, història medieval

Resumen

Resultados de las intervenciones arqueológicas en el recinto norte del castillo de Montsoriu (2018-2021). Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu (La Selva)

Desde el año 2018, en que se finalizó la excavación del foso norte del castillo de Montsoriu, las intervenciones arqueológicas se han centrado básicamente en la documentación del sector llamado recinto norte, situado entre la fortaleza de Montsoriu y la torre de las Brujas. En las últimas campañas de excavación se ha delimitado parte de la muralla perimetral y se ha excavado la torre central del recinto norte. Esta torre se halla rodeada por un potente foso excavado en la roca, de unos 4 m de ancho y 2,20 m de profundidad.

La superficie total del conjunto, formado por la torre rectangular, una plataforma de soporte a la torre y el foso, abarca un área superior a los 200 m².

La excavación de la torre ha permitido conocer la técnica constructiva y recuperar los materiales de abandono (s. XIV - inicio s. XV), como piezas de armamento, juegos, utensilios cerámicos, etc.

Palabras clave

Arqueología medieval, castillo, fortificación, historia

Abstract

Results of the Archaeological Interventions in the Northern Enclosure of Montsoriu Castle (2018-2021). Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu (La Selva)

Since 2018 when the excavation of the northern moat of Montsoriu Castle was completed, archaeological work has mainly concentrated on documenting the sector known as the northern enclosure between Montsoriu fortress and Bruixes tower. In the latest excavations, part of the perimeter wall was marked out and the central tower of the northern enclosure was excavated. This tower is surrounded by a large moat dug into the rock, about 4 m wide and 2.20 m deep.

The complex consists of the rectangular tower, a platform supporting the tower and the moat and covers a total area of more than 200 m².

Excavation of the tower revealed the building techniques used and made it possible to recover materials from when it was abandoned (14th – early 15th century) such as pieces of weaponry, games, ceramic utensils, etc.

Key words

Medieval archaeology, castle, fortification, history

Introducció

Les excavacions arqueològiques al castell de Montsoriu, així com l'aprofundiment en la recerca històrica sobre el mateix vescomtat de Cabrera i específicament sobre la batllia de n'Orri o de Montsoriu, nucli del vescomtat, des dels inicis (1993-2021), estan sota la direcció tècnica del MEMGA, la Gabella.

Aquestes campanyes es duen a terme anualment en modalitat de camps de treball d'arqueologia de joventut en coordinació amb l'àrea de joventut de l'Ajuntament d'Arbúcies, el Departament de Joventut de la Generalitat de Catalunya, la COCAC, l'Associació Jovent La Petjada d'Arbúcies i el Patronat del Castell de Montsoriu, i també en modalitat d'excavacions preventives amb la participació d'estudiants d'arqueologia d'universitats catalanes i foranes, i amb el suport del Museu d'Arqueologia de Catalunya.

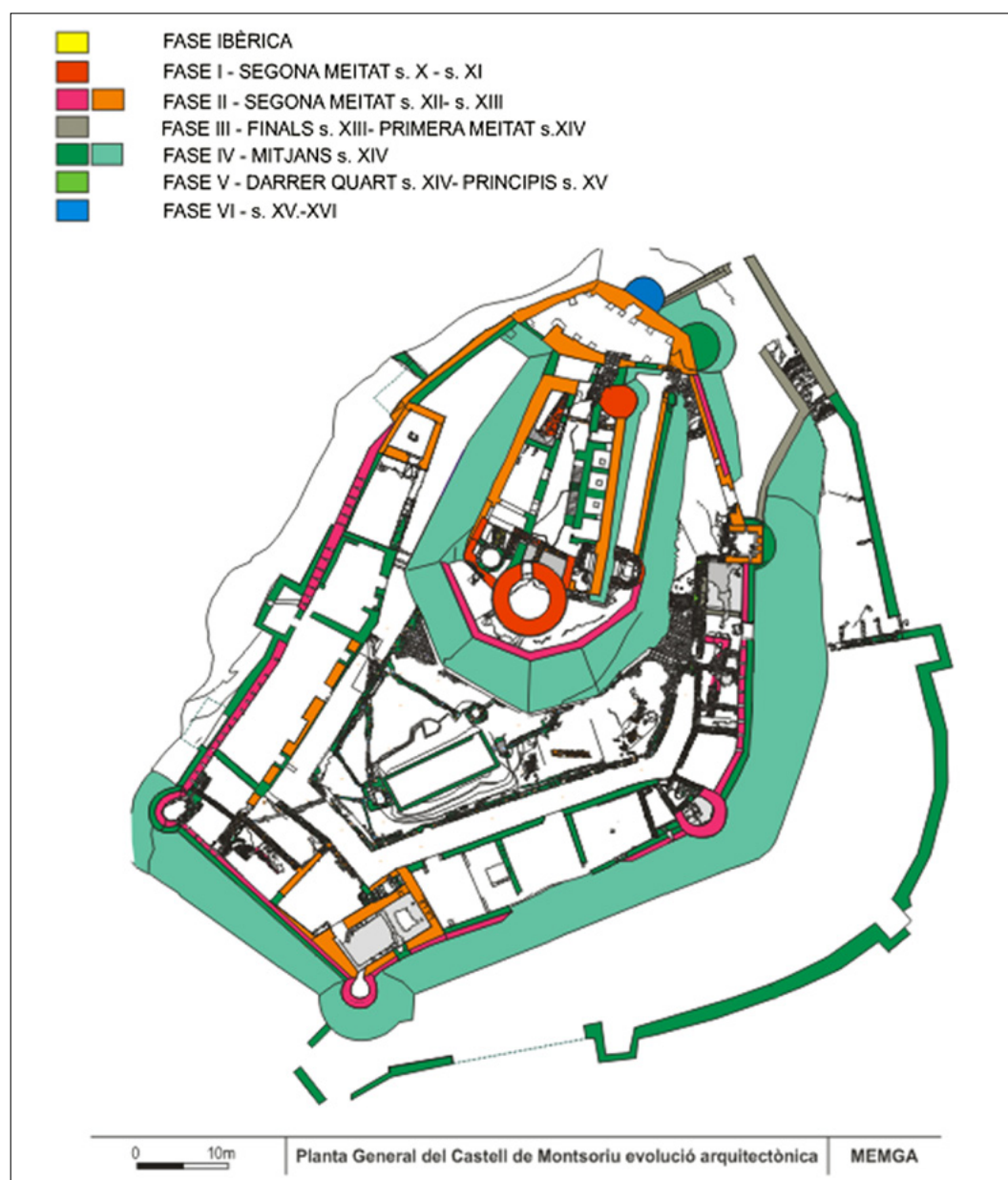
Per altra banda, les **intervencions arqueològiques** portades a terme al castell de Montsoriu els anys 2018-2021 s'emmarquen, com les precedents, en les tasques de desenvolupament dels projectes de consolidació i restauració del castell. Actualment el castell de Montsoriu és propietat del Consell Comarcal de la Selva i està gestionat pel **Patronat del Castell de Montsoriu** amb la participació dels ajuntaments d'Arbúcies, Breda, Riells i Viabrea, i Sant Feliu de Buixalleu, l'Associació d'Amics del Castell de Montsoriu, l'antic propietari, la família de Ribot, la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona, vocals a títol personal i el Consell Comarcal de la Selva, que és qui presideix el Patronat.

Descripció de l'àrea excavada

El castell de Montsoriu està format per tres recintes concèntriques, tots originàriament emmurallats i coronats amb merlets (recinte Jussà - recinte Pati d'Armes - recinte Sobirà), disposats seguint el desnivell natural del turó, de forma esglaonada, amb una separació de 10 a 15 m en alçària entre cadascun. Aquest tipus de construcció li aporta l'aparença de fortificació inexpugnable i és considerada avui dia com un dels millors exemples de patrimoni defensiu d'època gòtica conservats a Catalunya.

A hores d'ara, i després de quasi trenta anys de recerca arqueològica continuada, el 90% dels àmbits que formen el nucli fortificat del castell ja estan excavats o documentats arqueològicament a partir de cales o sondejos. Aquestes tasques de registre arqueològic ens han permès establir una evolució arquitectònica precisa de les restes del castell de Montsoriu des dels inicis constructius, a la segona meitat del segle x, fins a les reformes finals de la segona meitat del segle xv, passant per la gran fase de remodelació d'època gòtica de mitjan segle xiv, duta a terme en època del vescomte Bernat II de Cabrera.

Figura 1. Planta del castell de Montsoriu amb les diverses fases constructives

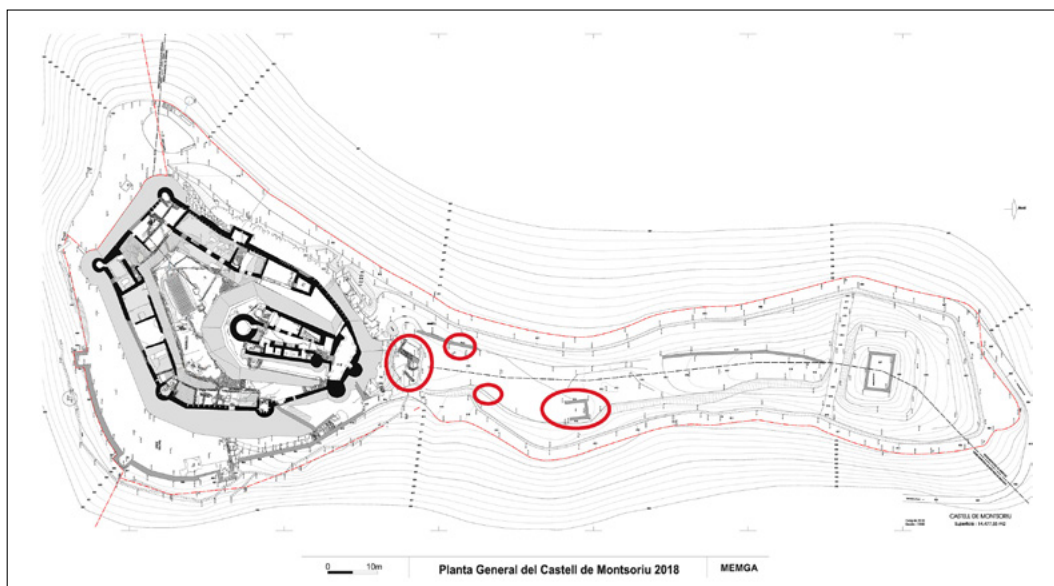

Font: MEMGA.

No obstant això, la fortificació del turó de Montsoriu no es redueix únicament a l'aixecament del castell en l'extrem sud, sinó que inclou, segons les èpoques, altres elements de fortificació situats al llarg del tram central del turó (clos nord) i fins a l'extrem nord, amb la torre albarrana, coneguda com a torre de les Bruixes.

Així doncs, en els darrers anys, les excavacions arqueològiques s'han situat també en el sector exterior, conegut com a **clos nord**. Concretament, s'han fet campanyes de documentació arqueològica i excavació en diversos sectors d'hàbitat, muralles perimetrals, torre central i fossat.

Figura 2. Planta del castell de Montsoriu amb indicació de l'espai afectat per les excavacions arqueològiques dels anys 2018-2021

Font: MEMGA.

Sector de l'hàbitat clos nord

Un cop finalitzada l'excavació del gran fossat nord del castell de Montsoriu (els anys 2014-2018), s'inicià l'excavació en extensió de les restes d'hàbitats situats en el límit superior de la roca retallada del fossat, en contacte amb el sector central del turó.

Figura 3. Estructures de l'hàbitat del sector del clos nord de Montsoriu

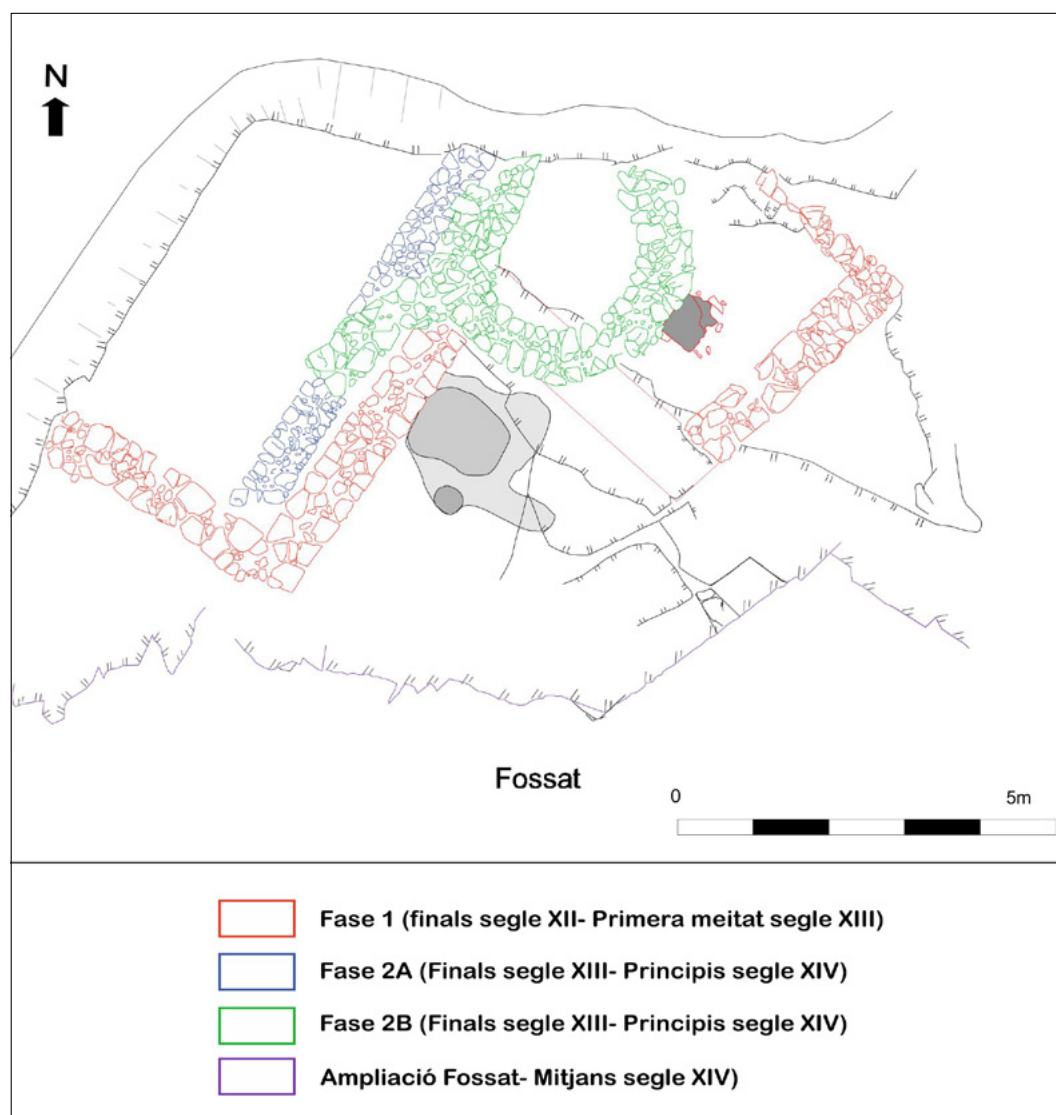

Font: MEMGA.

Concretament, es va poder documentar un complex entramat de murs i restes d'hàbitat medieval. Destaca l'**estructura d'hàbitat 1**, inserida en el retall de la roca mare, on es documentà un sediment de terra que corresponia a la fase constructiva de finals del segle XII i primera meitat del segle XIII, i una pavimentació. Aquesta estructura estava afectada per un estrat d'enderroc a l'interior i un altre a l'exterior, de la fase de destrucció del segle XIV.

Així mateix, en el seu interior va aparèixer una estructura de pedra formada per grans lloses planes, sense relligar, identificada com a pavimentació, construïda damunt la roca mare retallada (fase de finals del segle XII - principis del segle XIII). També, a l'exterior de l'hàbitat va sorgir un nivell de sedimentació entre el mur de tancament i el retall de la roca mare que forma el límit del fossat, juntament amb un potent nivell arqueològic format per cendres i carbons.

Figura 4. Planta arqueològica de l'hàbitat del clos nord de Montsoriu, amb interpretació de les fases constructives

Font: MEMGA.

En l'**estructura d'hàbitat 2** es documentà un enderroc de pedres situat entre el mur 50110 i l'estructura semicircular que s'hi recolza, a redós del retall de la roca (límit nord), i un sediment de terra amb presència de carbons, cobert per l'enderroc, així com l'estructura que forma una llar de foc amb dues capes d'argila cremada i un perímetre delimitat amb pedra. Finalment, es localitzà un nivell de circulació relacionat amb la llar de foc, abocament de carbons i material ceràmic col·locat en pla. Cronològicament, aquesta fase d'ocupació es data també en la fase de finals del segle XII - primera meitat del segle XIII.

Sector de la torre central

L'any 2019, amb la intenció de documentar el tancament del clos nord pel vessant est, es procedí a obrir una cala per tal d'identificar les possibles restes de l'antiga muralla perimetral. Arqueològicament, fou una intervenció estèril, ja que restes d'una antiga plaça carbonera havien malmès les possibles restes d'estructures medievals, i el desgast i l'erosió natural no van permetre identificar restes de la muralla, però sí el retall en negatiu de la roca sobre el qual s'havia fonamentat possiblement la muralla.

Seguidament, s'obrí una segona cala al sector central del clos nord, prop de les restes visibles d'una construcció rectangular que fins aleshores encara no havia estat documentada arqueològicament.

En aquest sector van aparèixer una sèrie d'estructures interessants. Al mur de tancament de la **torre central** se li entrega la muralla perimetral est i es fonamenta en la roca mare retallada en pla. A l'exterior de la torre va aparèixer un nivell d'enderroc general que cobria el retall de la roca mare en forma de U, que és el fossat que circumval·la la torre.

L'excavació del farciment interior del fossat va permetre documentar diversos nivells d'abocament amb una gran quantitat de pedres de mida gran i restes constructives (especialment morter de calç), i terra solta amb pedres de mida mitjana i teula procedent de l'enderroc de la torre central. Finalment, en contacte amb la roca mare retallada del fons del fossat, va sorgir un sediment més argilós també amb presència de teula, col·locada en pla. En aquest nivell es va localitzar un òbol de Jaume I (1213-1276). El fons del fossat estava format per una capa de terra drenada, sorra molt fina, que cobreix el fons del fossat retallat a la roca en la forma clàssica de U.

El fossat, en aquest sector sud, mesura 4 metres d'amplada de mitjana i uns 2,20 m de profunditat màxima.

L'any 2021 es va iniciar l'excavació pel sector nord del fossat que envolta la torre. S'excavaren els nivells d'enderroc superiors procedents de la torre i abocats a l'interior del fossat, els nivells d'abandonament i finalment un nivell de pas o circulació, format per terra compactada, que cobria la roca mare retallada.

Figura 5. Torre central del clos nord de Montsoriu i el seu fossat en primer terme

Font: MEMGA.

L'excavació del fossat es va continuar, envoltant la torre i intervenint en el tram oest. En aquest sector també s'excavaren els nivells d'enderroc procedents de la caiguda dels murs de la torre fins a arribar a l'estrat de sorres fines que cobreix la roca mare retallada a uns 2,80 m de profunditat màxima.

Per altra banda, s'ha excavat totalment l'estructura central del clos nord, anomenada **torre central** o **mitjana**.

Figura 6. Torre central del clos nord de Montsoriu

Font: MEMGA.

A l'interior de la torre es localitzà un enderroc amb pedres de mida mitjana i presència de molta teula, un segon enderroc sobre el nivell d'ocupació medieval que cobria el paviment de calç, molt malmès per les arrels de les alzines que cobrien les estructures. Fou precisament en aquest nivell d'ocupació on es localitzà una bona part de l'interessant conjunt de material ceràmic i no ceràmic.

Dessota el nivell d'ocupació, trobem la capa compacta de morter de calç que formava el paviment interior de la torre. Finalment, s'excavà el nivell de farciment constructiu utilitzat per a anivellar el paviment de morter de calç de l'interior de la torre i el darrer estrat de terra fina que cobria la roca mare retallada en pla per a la construcció de la torre.

Els murs perimetrals estan construïts amb sistema d'encofratge en el basament i amb pedra del turó (esquist) de mida gran. Les filades superiors presenten un parament aixecat amb pedres de mida gran i mitjana retallades a la cara vista amb rebliment interior amb pedra de mida petita.

Els materials recuperats en l'excavació han estat nombrosos i ens permeten entreveure el parament militar i defensiu personal dels soldats que custodiaven la torre, així com l'utilitatge de vida quotidiana i d'altres usos, com el lleure.

Conclusions

Les **estructures d'hàbitat** contigües al fossat nord del castell estarien situades en el perímetre d'un front de pedrera de la baixa edat mitjana (actual fossat nord); per tant estan enfonsades respecte al nivell del sòl natural del turó. Es tracta d'ocupacions que no van tenir una perdurabilitat llarga, sinó que cal relacionar amb

episodis concrets d'una durada relativament curta. L'excavació ha permès documentar dues fases constructives diferents.

La primera fase d'ocupació se situa a **finals del segle XII - primera meitat del segle XIII**. Es tracta d'estructures aixecades amb blocs de pedra del lloc, sense morter, amb una amplada dels murs d'entre 70 i 80 cm. La funcionalitat dels dos àmbits corresponents a aquest moment es relacionaria amb espais d'estada o habitació, com demostra la presència de la llar localitzada en l'àmbit 2, situat al sector est del conjunt.

Pel que fa a la **segona fase d'ocupació**, s'observa clarament que l'àmbit 2 restarà inutilitzat i l'àmbit 1 patirà també modificacions, com és el cas de l'aixecament del mur E, ubicat a pocs centímetres del mur precedent, amb la qual cosa l'àmbit resultant és més petit. Pel que podem veure, sembla que el mur S possiblement serà reutilitzat. Aquest nou àmbit patirà una remodelació, a partir de la qual integrarà una estructura semicircular adossada a la paret E, possiblement la fonamentació d'una cambra de cocció d'un forn de tipus domèstic. És interessant esmentar que en aquest àmbit es va localitzar un fragment d'un molí manual i cendres i carbons. Ens trobaríem amb una ocupació que cal situar entre la **segona meitat del segle XIII i la primera meitat del segle XIV**, moment en què sembla que estaria en ple funcionament el conjunt de l'ocupació dins les muralles del clos nord, d'uns 2.500 m².

És evident que una fortificació d'aquestes dimensions no tindria sentit des de la perspectiva d'un castell feudal però sí des de la d'un sistema de defensa regional davant d'un perill important (MONREAL, 1970), com seria la defensa N de la ciutat de Barcelona en el moment de la croada contra Pere II per part de Felip l'Ardit (1285). És també en aquest marc bel·licista que es documenten despeses en obres de fortificació a Montsoriu per part de la Marquesa de Cabrera l'any 1280 (COLL, 1994).

La posterior amortització de la major part d'aquest sistema defensiu va tenir lloc a finals de la primera meitat del segle XIV, segurament en el moment de la gran remodelació del castell, ben documentada entre els anys 1347 i 1356; només perviurien, del conjunt defensiu de la zona nord de Montsoriu, la torre de les Bruixes i els fossats, i haurien estat eliminats tant el perímetre de les muralles de l'anomenat clos nord com els àmbits interiors, excepte, possiblement, la torre central del clos.

Pel que fa a les intervencions en la **zona central del clos nord**, situada entre el castell actual i la torre de les Bruixes, cal dir que els resultats i la perspectiva que s'obre de cara a properes intervencions en aquest recinte és realment espectacular.

Les dades inicials, producte d'excavacions anteriors en diferents indrets del sector (1980-1983), ens oferien un marc cronològic bastant definit que se situa entre la segona meitat del segle XIII i la primera meitat del segle XIV, amb alguna ocupació puntual en un context anterior (finals s. XII - primera meitat s. XIII).

Amb la voluntat de delimitar el perímetre de muralles del clos nord (en el sector occidental, tot i que molt malmès, el traçat de la muralla es pot seguir a simple vista), els sondejos han permès reconèixer la presència de la muralla defensiva del recinte del clos nord (malgrat que de forma molt precària quant a la conservació).

Per la banda est, la muralla contacta amb una estructura defensiva de forma rectangular, anomenada **Torre central**, de la qual es conserva la planta i que és coneguda des d'antic, amb moltes especulacions sobre la seva funció (plataforma artillera, planta d'una torre de telegrafia òptica, etc.). Cap d'aquestes especulacions no és avalada per intervencions arqueològiques, ja que en aquest sector mai no s'hi havia excavat.

La primera sorpresa ha estat veure com les restes de la muralla s'adossen a aquesta torre (amb la qual cosa la seva construcció no seria posterior a la segona meitat del segle XIII). L'altra sorpresa ha estat l'aparició d'un potent fossat defensiu vinculat a la torre que la circumval·la, amb uns 4 metres d'amplada i entre 2,20 i 2,80 m de profunditat màxima.

L'excavació de la torre ens permet conèixer la tècnica constructiva emprada, a partir d'una fonamentació dipositada directament sobre al roca mare, retallada prèviament en pla. Aquesta fonamentació, d'una alçària d'uns 60-70 cm, es va fer amb la tècnica de l'encofrat. Per sobre seu i recolzant-s'hi, s'aixecaven els murs pròpiament dits seguint la tècnica de dues cares vistes (interior i exterior) i de reblliment de pedruscall i pedra petita a l'interior.

La superfície total del conjunt defensiu, formada per la torre rectangular, una plataforma retallada a la roca que serveix de suport i fonamentació a la torre, i el fossat, abraça més de 200 m². Aquesta fortificació ocupava tota la zona central del clos, situada estratègicament en un esperó rocallós del turó orientat a l'est (per on discorria el camí d'accés provinent de marina i de Breda).

La cronologia oferta pels materials obtinguts fins ara (ceràmica oxidada de cuina i fragments decorats en verd i manganès) permet situar la destrucció de la torre i el farciment del fossat en un context del segle XIV avançat, com testimonien les monedes més modernes localitzades (d'època de Pere III). Aquesta cronologia es podria avançar fins a inicis del segle XV sobre la base de les formes de la ceràmica grisa, especialment en el cas dels llavis rectilinis lleugerament exvasats, freqüents en aquesta cronologia lleugerament més tardana i que no descartem que es podrien vincular al primer terratrèmol de la sèrie olotina (1427-1428).

La perspectiva general que ens ofereix aquesta troballa és la d'un conjunt de fortificacions extraordinari, format per la torre de les Bruixes, situada a l'angle nord del conjunt monumental (amb una superfície construïda de més de 90 m² que es conserva en una alçària màxima propera a 6 m), el mateix nucli central del castell, situat al sud (amb una superfície propera a 3.500 m² en el segle XIII) i aquesta nova torre de més de 40 m² al centre del conjunt; a tota aquesta superfície defensiva s'haurien d'afegir els fossats que delimiten els diferents elements, i les muralles que delimiten el clos. Estem parlant, per tant, d'una superfície forti-

ficada de més de 6.500 m² amb un perímetre de muralles de prop de 600 m. Molt poques fortificacions del segle XIII, actualment existents en el nostre país, presenten unes dimensions semblants.

Aquest castell és el que en el seu moment hauria vist Bernat Desclot, que el va descriure com «un dels bells i nobles del món». Aquesta nova troballa no fa més que refermar l'apreciació del cronista reial.

Figura 7. El turó de Montsoriu, sentinella del Montseny

Font: Marta Rubio.

Bibliografia

- COLL, J. (1971): *Breda, històrica i actual*. Breda: Montblanc Ed. Ajuntament de Breda. 376 p.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2008): «Síntesi històrica del castell de Montsoriu». *Monografies del Montseny*, núm. 23; p. 109-134.
- FONT, G.; LLORENS, J. M.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2008): «El Castell de Montsoriu (Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu, la Selva). Arqueologia i història d'un gran castell feudal». *Tribuna d'Arqueologia*, núm. 2007; p. 249-273.
- FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J. (2009): «Interpretació poliòrquica del castell de Montsoriu». *Monografies del Montseny*, núm. 24; p. 119-133.
- FONT, G.; LLORENS, J. M.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J.; CODOLÀ, J. C. (2016): *Montsoriu. El castell gòtic de Catalunya*. Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva. Museu Etnològic del Montseny. 190 p.

- FONT, G.; LLORENS, J. M.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; TURA, J.; (2018): «Intervencions al fossat nord del castell de Montsoriu (Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu, la Selva)». *IX Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Territori i Parcs Naturals, núm. 4; p. 309-317.
- MONREAL, L. (1970): «La línia de castillos del río Tordera». *Castillos de España*, 2a època, núm. 4, p. 32-39.
- RUEDA, J. M.; TURA, J. (2003): «Montsoriu. Gènesi, evolució i decadència d'un gran castell medieval». *Actes del congrés «Els castells medievals a la mediterrània nord-occidental»*, p. 37-67.
- TURA, J. (2018): *L'esplendor dels castells medievals catalans = El esplendor de los castillos medievales catalanes = The splendor of Catalan medieval castles*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya. 126 p.